UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE RELAȚII INTERNAȚIONALE
ȘI STUDII DE SECURITATE

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

Conducător de doctorat:
CS I dr. Lucian Nastasă-Kovacs

Candidat:
Lucica Nicoleta Păcurar

Anul 2026

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE RELAȚII INTERNAȚIONALE
ȘI STUDII DE SECURITATE

Fenomenul frontierist - formă de contestare a regimului ceaușist. Trecerile ilegale ale frontierei Republicii Socialiste România (1975-1989)

Conducător de doctorat:
CS I dr. Lucian Nastasă-Kovacs

Candidat:
Lucica Nicoleta Păcurar

Anul 2026

Cuprins:

Introducere ……..5

Capitolul I „Fenomenul frontierist" - fenomen de frontieră 13

1. Interpretări pluri și transdisciplinare ale conceptului de frontieră. 13

1.1. Evoluția noțiunii de frontieră. 13

1.2. Sensurile „frontierei" în teoriile geopolitice. 16

1.3. Frontierele ideologice - fenomene sociale totale. 24

a. Frontiera democratică 24

b. Frontiera kominternistă 25

1.4. Considerații asupra frontierei în spațiul cultural românesc. 26

2. Frontiera de vest a statului român: delimitări geografice și interpretări teoretice. 29

2.1. Frontiera de vest a Republicii Socialiste România (RSR): definire, delimitare, fixare. 31

2.2. Considerații geopolitice privind granița de vest a RSR. 40

Capitolul II Fenomenul emigrării din România sub dictatura comunistă. 45

1. Considerații teoretice privind procesele migratorii. 45

1.1. Principalele teorii ale migrațiilor. 45

1.2. Migrațiile forțate. Delimitări conceptuale ale termenilor: „refugiat", „solicitant de azil/azilant", „persoană dislocată", „apatrid". 49

2. Cadrul general al proceselor migratorii în blocul comunist. 57

2.1. Procese migratorii acceptate - emigrarea etnică. 58

2.2. Repere privind emigrarea ilegală din blocul sovietic. 69

3. Politicile regimului comunist autohton în „problema emigrării". 84

3.1. Emigrarea etnică - emigrare negociată 86

3.1.1. „Vânzarea evreilor". 86

3.1.2. „Vânzarea germanilor" 92

3.2. Poziția lui Nicolae Ceaușescu cu privire la emigrare și la libertatea de circulație a cetățenilor români. 103

3.2.1. Implicațiile acordării clauzei națiunii celei mai favorizate asupra emigrării. 108

3.2.2. Implicațiile semnării Actului Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare Europeană (CSCE) asupra emigrării din RSR. 119

3.2.3. „Diplomația listelor". 129

3.3. Aspecte procedurale care au definit procesul de emigrare în perioada dictaturii lui Nicolae Ceaușescu. 133
4. Formele emigrării ilegale. 149
4.1. Rămânerea ilegală în străinătate sau refuzul întoarcerii în țară, la expirarea vizei 149
4.2. Fuga în Occident printr-un stat al blocului estic. 167
5. Subiecții emigrării ilegale. 174
5.1. Considerații juridice privind formele emigrării ilegale. 174
5.2. Delimitări terminologice (frontierist, evazionist, infractor de frontieră). 178
5.2.1. Frontierist - fenomenul frontierist. 178
5.2.2. Evaziune – evazionist. 180
5.2.3. Infractor de frontieră. 181
6.1. Anii instaurării comunismului (1945-1948) și perioada regimului stalinist (1948-1965). 184
6.2. Perioada de relaxare a regimului și a cooperării cu Occidentul (1965 -1975) 203
6.3. Perioada național-comunistă (1975-1989) 206
Capitolul III. Formele de manifestare a fenomenului frontierist 209
1. Repere statistice. Relativitatea datelor statistice. 209
1.1. Situații statistice întocmite de Comandamentul Trupelor de Grăniceri (CTG) 211
1.2. Datele statistice centralizate la nivelul Departamentului Securității Statului (DSS). 224
2. Tipologii de frontierişti 239
2.1. Caracteristici ale grupului analizat după criteriul vârstei. 239
2.2. Caracteristici ale grupului studiat pe criteriul profesiei/ocupației. 247
2.3. Caracteristici ale grupului studiat pe criteriul apartenenței etnice. 256
2.4. Trăsături ale frontieriștilor în funcție de locul de domiciliu al acestora. 264
2.5. Caracteristici ale grupului studiat pe criteriul apartenenței religioase. 269
3. Cauze ale fenomenului 277
3.1. Cauze interne (factori de împingere) 279
3.1.1. Mobiluri economice. 279
3.1.2. Mobiluri politice 289
3.2. Cauze externe (factori de atracție) 295
4. Strategii de trecere clandestină a frontierei 302
4.1. Pregătirea prealabilă pentru trecerea clandestină a frontierei. 302
4.2. Accesul în zona de frontieră și traversarea acesteia. 307
4.3. Perioade de timp favorabile trecerii frontierei. 312

4.4. Situația privilegiată a locuitorilor din zona de frontieră. 315
4.5. Treceri solitare sau în grup. 320
5. Metode, mijloace și tehnici de trecere clandestină a frontierei. 325
5.1. Treceri ale frontierei pe granița terestră 325
5.2. Treceri ale frontierei fluviale și maritime. 333
5.2.1. Traversarea Dunării 333
5.2.2. Treceri ilegale ale frontierei maritime 338
5.3. Deturnări de nave și aeronave 341
5.4. Treceri ilegale ale frontierei prin Punctele de Control a Trecerii Frontierei (PCTF) 356
5.4.1. Treceri ilegale ale frontierei cu acte false sau falsificate. 357
5.4.2. Treceri clandestine ale frontierei prin PCTF. 359
5.5. Complicitatea la frontieră. Călăuzele. 368
6. Reușita trecerii frontierei. Lagărele de refugiați. 375
7. Eșecul trecerii frontierei. Mecanismul represiv 387
7.1. Organizarea activității de pază a frontierei. Comandamentul Trupelor de Grăniceri (CTG). 387
7.1.1 Structuri. 387
7.1.2 Efectivele de pază. 390
7.1.3. Violența pichetelor. Abuzurile fizice exercitate asupra fugarilor. 395
7.1.3. Moartea la graniță. Uciderea fugarilor pe fâșie. 399
7.2. Dimensiunea politică a fenomenului. Mecanismul represiv al Direcției Securității Statului. 402
7.2.1. Reglementări interne. Structuri. Măsuri de contracarare. 402
7.2.2. Diabolizarea frontieristului în discursul Securității 418
Concluzii 422
Bibliografie 432

Prezenta lucrare constituie un demers de recuperare a memoriei privind un fenomen social care a marcat ultimii cincisprezece ani de dictatură ceaușistă. Prin dinamica sa ascendentă, formele de manifestare, categoriile de populație implicate și mecanismele coercitive activate, fenomenul trecerilor frauduloase ale frontierei reprezintă un indicator al intensificării caracterului represiv al regimului, dobândind conotații contestatare.

Deși obiectivele inițiale ale cercetării au vizat o analiză exhaustivă a subiectului emigrării ilegale din RSR prin metoda tranzitării frauduloase a frontierei (din perioada 1975-1989), complexitatea fenomenului investigat, volumul vast al surselor arhivistice identificate (a căror procesare necesită o abordare de echipă) și restricțiile privind accesul la anumite fonduri documentare[1] au impus o limitare a demersului actual. În consecință, ne-am orientat efortul spre edificarea unei imagini de ansamblu a fenomenului frontierist din perioada dictaturii ceaușiste, respectiv spre identificarea elementelor sale definitorii, creând totodată premisele pentru cercetări viitoare mai detaliate ale anumitor secvențe. Așadar, lucrarea de față este un rezultat de etapă al unei cercetări care rămâne deschisă (al unui șantier în lucru, dacă am face o analogie cu o cercetare arheologică), având potențialul de a fi dezvoltată pe multiple paliere (precum aprofundarea mecanismelor represive ale Securității sau analiza modului de aplicare a actului de justiție vizavi de protagoniștii fenomenului).

Fenomenul plecărilor ilegale din RSR, prin metoda trecerii frauduloase a frontierei, nu a fost unul singular, specific doar dictaturii ceaușiste sau comunismului autohton, ci s-a înscris în sfera mai largă a proceselor migratorii forțate, desfășurate prin mijloace ilicite, care au constituit o trăsătură definitorie a regimurilor comuniste est-europene. Migrația ilegală dinspre blocul sovietic către Occident a apărut firesc, în condițiile în care libertatea de mișcare a indivizilor, specifică naturii umane, a fost restricționată de dictaturile comuniste. Opţiunea unei persoane de a alege să trăiască în afara sistemului comunist nu putea fi tolerată, un asemenea act fiind perceput drept o formă de protest, o semnalare în exterior a nemulţumirii față de societatea socialistă. Demersurile migratorii ale cetățenilor din țările blocului socialist se plasează în categoria migrațiilor forțate, având în vedere caracterul lor definitiv (revenirea sau oscilarea între spațiul de plecare și cel de adopție nefiind posibilă) și cauzalitatea politică (fuga de persecuție, de abuzuri la adresa drepturilor omului, de condiții de trai degradante). Singurele forme de emigrare legală tolerate de regimurile comuniste, au fost cele fundamentate pe criterii etnice, permise în anumite limite din considerente

[1] Spre exemplu: arhiva Comandamentului Trupelor de Grăniceri produsă după anul 1974, arhivele externe ale instituțiilor statului iugoslav sau ale birourilor Înaltului Comisariat ONU pentru Refugiați.

politice (uniformizarea etnică a populației, interese de politică externă etc.) și economice (obținerea unor avantaje economico-financiare sau tehnologice de la țările vestice).

În acest context general, defavorabil emigrării legale și dreptului la liberă circulație, de-a lungul celor 50 de ani de comunism s-au înregistrat diferențe semnificative între țările blocului estic cu privire la politicile adoptate în materie de eliberare a pașapoartelor pentru plecări definitive sau temporare (în scopuri turistice sau de serviciu). Diferențele au fost determinate de nivelul de represiune care a caracterizat un regim sau altul, la un moment dat, fiind mai evidente în ultimul deceniu de comunism, în funcţie de reacţia fiecărui guvern/lider la inițiativele reformatoare promovate de Mihail Gorbaciov. Excludem din această comparație Iugoslavia (care nu a fost membră a Pactului de la Varșovia), stat la nivelul căruia fenomenul emigrării ilegale a fost nesemnificativ. Regimul titoist a adoptat o politică permisivă în ceea ce privește mobilitatea externă, cetățenii iugoslavi beneficiind de dreptul de a călători în străinătate încă din anii `60, inclusiv în scopul de a munci.

Dacă privim problema emigrării dintr-o perspectivă comparată (referindu-ne doar la țările Pactului de la Varșovia), cel mai mare număr de refugiați l-a generat Polonia, fluxul migrator al cetățenilor acestei țări ajungând la aproximativ 250.000 de persoane în anii de vârf ai crizei politice create de mișcarea sindicală „Solidaritatea". Emigrarea ilegală masivă a polonezilor a fost posibilă tocmai datorită existenței unei politici mai relaxate în materie de eliberare a pașapoartelor, inclusiv pentru statele vestice învecinate. Polonezii nu au fost nevoiți să-și riște viața trecând ilegal frontiera, marea majoritate a acestora solicitând statutul de refugiat după ce au ajuns în Occident cu vize turistice. Celelalte crize majore ale sistemului sovietic, respectiv revoluția din Ungaria și „Primăvara de la Praga", au reprezentat contexte favorabile de evadare pentru o parte a populației lagărului comunist. Deschiderea granițelor de către autoritățile ungare, între octombrie 1956 și aprilie 1957, a permis refugierea în Occident a aproximativ 200.000 de persoane, iar invazia Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varșovia a generat un flux migrator de aproximativ 160.000 de persoane. Marea majoritate a refugiaților cehoslovaci, în proporție de peste 90%, au revenit acasă după stabilizarea situației. Ulterior traversării acestor crize, atât ungurii, cât și cehoslovacii au manifestat un interes limitat pentru emigrarea în Occident și solicitarea statutului de refugiat, deși, asemenea polonezilor, au beneficiat de un regim mai permisiv de eliberare a pașapoartelor pentru călătorii temporare. Astfel, migrația ilegală a maghiarilor a atins apogeul în 1988, cu circa 19.000 de solicitanți de azil, în timp ce numărul cehoslovacilor aflați clandestin în Vest, în cursul anilor '80, a variat între 11.000 și 12.000 pe an.

Spre comparație, statisticile privind fluxul de refugiați români din perioada de vârf a emigrării ilegale indică următoarele date: în 1988, aproximativ 13.000 de persoane au solicitat azil

în Ungaria (45% dintre acestea intrând legal), cifră care a crescut la 17.000 în 1989 (dintre care 20% au intrat legal). Totodată, pe teritoriul Iugoslaviei, în cursul anului 1988, au fost înregistrați circa 3.500 de fugari români. Însă anterior anului 1988, înainte de a se deschide „ruta maghiară" de emigrare, fapt care a determinat o creștere explozivă (de aproape patru ori) a numărului evenimentelor la frontieră, cifrele anuale ale cetățenilor români care au reușit să ajungă în Occident, ulterior trecerii frauduloase a frontierei, nu au depășit 1.500 de persoane. Referitor la „privilegiații" care au ajuns pe căi legale în străinătate, refuzând ulterior să revină în țară, cifrele acestora au variat între 3.000 și 5.000 de persoane pe an, în deceniul al nouălea.

Modelul românesc al emigrării ilegale a avut particularitatea de a se fi manifestat în forma sa cea mai periculoasă, și anume trecerea frauduloasă a frontierei pe toate segmentele sale: terestru, fluvial și maritim, prin mijloace dintre cele mai riscante. În cazul românilor, opțiunea emigrării ilegale prin refuzul revenirii în țară a fost accesibilă doar unor segmente restrânse de populație. Viziunea lui Nicolae Ceaușescu cu privire la emigrare, precum și cu privire la regimul de acordare a pașapoartelor pentru călătorii temporare (în scop turistic sau profesional) a fost cu mult mai rigidă decât cea a altor lideri comuniști. Dictatorul român a fost consecvent, încă din primii ani de la preluarea conducerii (perioada de așa-zisă liberalizare), în a considera că tendințele emigraționiste trebuie inhibate prin toate mijloacele aflate la dispoziția puterii de stat (represive și propagandistice). Ceaușescu s-a temut mai mult decât ceilalți lideri comuniști de „votul cu picioarele"[2] pe care l-ar fi putut primi de la populație dacă ar fi liberalizat regimul pașapoartelor. De asemenea, libertatea de mișcare a românilor în interiorul blocului sovietic a fost mult mai redusă decât în celelalte țări comuniste, deoarece orice ieșire din România crea posibilitatea pentru simplul cetățean de a face comparații defavorabile „realizărilor Epocii de Aur". Această rigiditate a fost resimțită tot mai acut de către societate, pe măsură ce interesul românilor pentru emigrarea definitivă sau temporară a crescut. Fenomenul a fost alimentat de interacțiunea tot mai frecventă a unor categorii de populație cu cetățeni ai statelor vestice, precum și de accesul la bunuri materiale și produse culturale occidentale care au influențat percepția vizavi de Occident.

Poziţia dictatorului vizavi de emigrare și de libera circulație reflectă lipsa de asumare a principiilor umanitare stabilite prin Actul Final al Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa, între care și cele privind libertatea de circulație, în interesul dezvoltării contactelor umane, și de emigrare în vederea reîntregirii familiei sau a căsătoriei cu un cetățean străin. Desconsiderarea

[2] Expresia aparține istoricului polonez Dariusz Stola și se referă la conștientizarea de către liderii Partidului Comunist Polonez a faptului că o emigrare în masă a cetățenilor polonezi, mai ales a categoriei tinerilor activi, echivalează cu un vot de blam dat conducerii. Dariusz Stola, "Patterns of the evolution of the communist regime: The Case of International Mobility from Poland", în Divinatio, vol. 42-43/2016, p.166.

principiilor din sfera respectării drepturilor omului va deveni, după 1975, o vulnerabilitate pentru Nicolae Ceaușescu, acesta expunându-se atât criticilor externe (ale guvernelor, organizațiilor neguvernamentale și ale opiniei publice occidentale), cât și celor interne, ale disidenței. Amplificarea presiunilor externe din ultimii ani ai regimului, când la protestele Occidentului s-au adăugat și cele din Ungaria, a exacerbat paranoia conspirațională a dictatorului. Nicolae Ceaușescu a catalogat solicitările internaționale privind respectarea dreptului la emigrare drept elemente ale propagandei străine și tentative de imixtiune „în treburile interne" ale statului român.

Trebuie să punctăm faptul că emigrarea definitivă din RSR nu a fost în niciun moment interzisă, însă formalitățile necesare aprobării acesteia au fost greoaie și cronofage, iar deciziile comisiilor de eliberare a pașapoartelor au fost în multe cazuri abuzive și arbitrare, refuzurile nefiind motivate explicit. Principiile generale care au guvernat acest proces, manifestări ale viziunii lui Nicolae Ceaușescu despre emigrare, au fost defavorabile solicitanților. Aceste practici, care au contravenit drepturilor fundamentale ale omului, fiind înjositoare și frustrante, erau de natură să descurajeze populația să solicite plecarea definitivă din țară. De asemenea, solicitanții au riscat să se confrunte cu măsuri abuzive ale autorităților, precum excluderea din structurile de partid, retrogradarea din funcție, nerecunoașterea unor calificări profesionale sau chiar concedierea din anumite posturi, pe considerentul lipsei de loialitate. Pentru anumite categorii de populație, respectiv minoritățile germană și cea evreiască, posibilitățile de migrare au fost influențate de factori externi, în speță de implicarea RFG și a Israelului în acest proces, precum și de interesele financiare și de politică externă ale statului român. Totuși, marea excepție nu a reprezentat un pas înapoi de la politica antiemigrațională, deoarece s-au aplicat criterii restrictive de aprobare a dosarelor, care au făcut ca emigrarea să rămână un deziderat chiar și pentru o parte a membrilor acestor categorii privilegiate. Membrii comisiilor județene de pașapoarte și cei ai comisiei centrale au dat aprobările în funcție de interesele socio-economice ale statului, în sensul că au favorizat persoanele vârstnice și pe cele fără calificări profesionale. Desigur că lipsa de transparență a acestor procese a favorizat apariția fenomenului corupției. Aspirația de a emigra în Occident a membrilor minorității germane a generat o puternică influenţă şi asupra restului populației din comunitățile interetnice, creându-se în aceste zone o psihoză emigrațională care a alimentat fenomenul plecărilor ilegale din țară, prin trecerea frauduloasă a frontierei.

Așadar, românii au recurs la cea mai riscantă variantă a emigrării ilegale, ca urmare a imposibilității marii majorități a cetățenilor de a obține aprobarea pentru a efectua călătorii temporare în străinătate, pentru unii fiind un deziderat greu de atins chiar și o călătorie în statele blocului socialist. Fenomenul frontierist s-a manifestat pe toată durata comunismului, cunoscând intensități diferite în funcție de gradul de opresiune sau de destindere a regimului. Analizând

dinamica evenimentelor la frontieră, resorturile motivaționale ale fugarilor, apartenența acestora la diferite categorii sociale și modalitățile de evadare, precum și strategiile de contracarare puse în aplicare de sistemul represiv, am delimitat următoarele etape ale fenomenului:

- anii instaurării comunismului (1945-1948) și perioada dictaturii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (1948-1965), când fuga din țară a reprezentat o modalitate de salvare a reprezentanților elitelor care au intuit ireversibilitatea schimbărilor politice de după 1945 și care ar fi riscat să devină victimele represiunii staliniste;

- perioada de relaxare a regimului represiv și de așa-zisă liberalizare (anii 1965-1971), pe care o considerăm o perioadă de tranziție în care fenomenul s-a manifestat la o intensitate redusă (înregistrându-se o medie anuală de aproximativ 500 de acțiuni la frontieră în deceniul șapte, respectiv de aproximativ 1.000 de acțiuni în prima jumătate a deceniului opt);

- perioada național-comunismului (1975-1989), care a făcut obiectul cercetării noastre și care s-a caracterizat printr-o amplificare constantă a numărului de fugari.

Creșterea incidenței trecerilor ilegale ale frontierei începând cu a doua jumătate a anilor ’70 a fost o consecință a politicilor divergente adoptate de Nicolae Ceaușescu. Pe de o parte, regimul a permis parțial emigrarea etnicilor germani către RFG, fapt ce a creat un interes sporit pentru plecarea definitivă din țară, în special în regiunile multietnice din Banat și Transilvania. Cu toate acestea, tocmai segmentele populației care au manifestat cel mai pronunțat interes pentru emigrare (îndeosebi familiile tinere și persoanele calificate din punct de vedere profesional) au întâmpinat cele mai mari dificultăți în a obține aprobările necesare. De asemenea, relativa liberalizare de la finalul deceniului șapte și prima parte a deceniului opt a permis, până la un punct, contactul cu Occidentul, materializat, în primul rând, printr-o deschidere culturală. Tineretul comunist a avut acces la bunuri materiale, la produse ale culturii pop-rock și, cel mai îngrijorător pentru regim, la alte tipuri de idei și valori, care au influențat într-o anumită măsură comportamentele (explozia consumului, diversificarea gusturilor, interesul pentru călătorii în străinătate, atitudini nonconformiste). Rigidizarea ideologică ulterioară a fost receptată negativ de o parte a populației tinere (din mediile urbane, intelectuale sau multietnice), care a opus rezistență la efortul regimului de a deconecta societatea de la influențele socio-culturale occidentale, găsind strategii alternative de obținere a produselor vestice. Creșterea controlului exercitat de Securitate, restrângerea libertăților și confiscarea timpului liber au condus la decizia de abandonare a unei astfel de societăți, respectiv la creșterea interesului pentru emigrare.

Principiile statuate de Coșul III al CSCE, referitoare la dreptul la emigrare pe baza legăturilor de familie și la libera circulație, au avut un impact semnificativ asupra fenomenului emigrării în general, influențând și dinamica trecerilor frauduloase ale frontierei. Ulterior anului

1975 a crescut incidența cazurilor în care rudele apropiate ale frontieriștilor care au reușit să se stabilească într-o țară democratică, după ce obținuseră statutul de refugiat, au solicitat aprobarea emigrării definitive în vederea reîntregirii familiei, invocând Acordul de la Helsinki. În situația în care autoritățile române făceau presiuni asupra membrilor de familie să renunțe la cerere, tergiversând soluționarea dosarelor, exista riscul pentru regim ca refugiații români să desfășoare acțiuni publice de protest (cea mai răspândită formă de protest fiind greva foamei), atrăgând atenția mass-mediei, organizațiilor din sfera respectării drepturilor omului sau demnitarilor străini asupra faptului că România își încălca angajamentele. În aceeași cheie de interpretare poate fi analizată și obținerea, în anul 1975, a clauzei națiunii celei mai favorizate de către RSR, în sensul că „amendamentul Jackson-Vanik", care a condiționat acordurile comerciale de respectarea dreptului la emigrare, a avut, de asemenea, impact în stimularea fenomenului migrator, mai ales în cadrul comunităților evanghelice, ai căror membri găseau sprijin la coreligionarii din SUA.

O societate totalitară, chiar dacă pare complet uniformizată, este marcată de diferențe care se pot dovedi semnificative în anumite contexte și pot determina reacții colective diferite. Diferențele sunt fie interne, moștenite din perioadele anterioare impunerii modelului totalitar, fie sunt generate de acțiunea unor factori externi, care se pot manifesta mai mult sau mai puțin în anumite areale ale spațiului aflat sub un regim totalitar. De asemenea, diferențele de abordare pot fi determinate de specificul comunităților și al mediilor în care indivizii își desfășoară activitatea și în care se influențează reciproc. Drept urmare, deși orice cetățean al RSR, de la un simplu muncitor sau elev de liceu până la un profesor universitar sau cea mai titrată gimnastă a lumii, ar fi putut să fie protagonistul unei acțiuni de trecere ilegală a frontierei, analiza sociodemografică a grupului frontieriștilor a relevat existența unor tipologii.

Analiza structurii pe grupe de vârstă a frontieriștilor impune concluzia clară că fenomenul trecerii frauduloase a frontierei a fost specific generației tinere, ponderea persoanelor cu vârsta sub 30 de ani variind între 67% și 80% pe parcursul întregii perioade de referință. Acest fapt nu este, totuși, ieșit din comun, întrucât în cadrul oricărui proces migrator forțat, care implică asumarea unor riscuri considerabile, segmentul tânăr al populației este cel mai predispus la acțiune. Proporția semnificativă a cetățenilor născuți și instruiți în perioada comunistă constituie o dovadă a eșecului proiectului politic de formare a „omului nou", dat fiind că „tineretul revoluționar" a reprezentat segmentul social în care s-au făcut cele mai importante investiții în planul educației ideologice.

Din punctul de vedere al structurii profesionale a grupului cercetat, muncitorimea a reprezentat categoria predominantă, cu procente care au variat în perioada analizată de la 50% (în 1975) la 70% (în 1988), fiind urmată, la o distanță considerabilă, de grupul șomerilor și de categoria elevilor. Această particularitate diferențiază procesul migrator de la finalul epocii comuniste de cel

înregistrat în primii ani postbelici, când fuga din țară a fost, în primul rând, o opțiune a elitelor (politice, economice, culturale) amenințate de represiunea stalinistă. În ultima etapă a dictaturii, fuga din țară a devenit o alternativă la regimul comunist tocmai pentru acea categorie socială în numele căreia conducerea PCR își exercita puterea.

Analiza structurii grupului frontieriștilor în funcție de județele de domiciliu indică faptul că acest fenomen a avut un caracter de masă doar în anumite regiuni ale țării, în primul rând în Banat, în județele din Transilvania în care au existat puternice comunități săsești, respectiv în Crișana și în județele majoritar maghiare (cu referire la anii 1988 și 1989). Cu excepția Bucureștiului și a nordului Moldovei (unde au existat comunități neoprotestante), în restul țării, populația nu a manifestat interes pentru emigrarea ilegală. Așadar, fenomenul s-a manifestat masiv în regiunile de graniță față de care puterea de influență a nucleului central a fost mai scăzută și în care, în ciuda restricțiilor frontaliere, se regăseau interferențe sociale, etnice, culturale sau de mentalitate cu spațiile din jur, legătura dintre comunitățile situate de o parte și de alta a frontierei continuând să existe, chiar dacă la un nivel mai redus (un rol important, în acest sens, revenind acordurilor de mic trafic). Deși regimul a acționat pentru a limita interacțiunea locuitorilor din Banat și Crișana cu vecinii lor, sârbi și maghiari, deschiderea acestora spre influențe externe a fost naturală și a derivat din faptul că aparțineau unor comunități multietnice, care s-au dezvoltat într-un cadru unitar, acela al fostelor provincii ale statului habsburgic/dualist. Astfel, deși frontierele din perioada comunistă au avut o funcție de izolare a populației în raport cu exteriorul, în aceste regiuni s-au manifestat vechi continuități spațiale care au depășit granițele politice, fenomenul trecerii frauduloase a frontierei manifestându-se aici firesc, ca o expresie a unei „culturi reacționare”.

Structura etnică a grupului studiat confirmă teoria continuităților frontaliere. Astfel, majoritatea frontieriștilor care au acționat la frontiera cu Ungaria, în ultimii doi ani de dictatură, au fost etnici maghiari, reprezentând un procent de aproape 50% din totalul protagoniștilor (în condițiile în care minoritatea maghiară reprezenta 7% din totalul populației RSR). În această perioadă, fenomenul a dobândit o pronunțată dimensiune etnică, fiind o reacție la încălcarea drepturilor minorităților naționale, pe fondul intensificării retoricii naționaliste și al rigidizării ideologice a regimului ceaușist. Totodată, dinamica ascendentă a fenomenului a fost favorizată de interesul guvernului reformator de la Budapesta vizavi de situația maghiarilor din România. În ceea ce-i privește pe germani, procentul frontieriștilor din rândul acestei minorități a fost în permanență mai mare (oscilând între 3% și 8%) decât ponderea de 1,5% deținută la nivelul populației RSR. Emigrarea legală, posibilă ca urmare a înțelegerilor secrete dintre guvernele RFG și RSR, a influențat puternic dinamica fenomenului frontierist în cadrul minorităților germane, dar și la nivelul comunităților extinse, multietnice, din care au făcut parte sașii și șvabii. În aceste areale,

contactul cu Occidentul a fost mai puternic, fiind asigurat de cetățenii vest-germani reveniți în România pentru a-și vizita rudele. Același tip de conexiune directă cu reprezentanți ai lumii occidentale, respectiv ai spațiului anglo-american, a influențat emigrarea ilegală a membrilor confesiunilor evanghelice, la rândul lor afectați de politicile discriminatorii ale regimului.

Referitor la dimensiunea politică a represiunii exercitate asupra persoanelor care au recurs la trecerea frauduloasă a frontierei, este important de menționat faptul că prin Legea nr. 221/2009 privind condamnările cu caracter politic se recunoaște încadrarea de drept în această categorie a condamnărilor pentru infracțiuni de frontieră pronunțate anterior datei de 1 ianuarie 1969 (data intrării în vigoare a unui nou cod penal). Pentru condamnările dispuse ulterior acestei date, sub incidența Codului penal din 1968, care a introdus o reglementare mai favorabilă pentru infracțiunile de frontieră (cu limite cuprinse între 6 luni și 3 ani), stabilirea caracterului politic al condamnării necesită probarea acestuia în fața instanței de judecată. Puțini dintre protagoniștii fenomenului din perioada dictaturii lui Nicolae Ceaușescu care au fost condamnați pentru infracțiuni de frontieră în baza art. 245 CP/1968 au făcut demersuri pentru a li se recunoaște statutul de victime ale unei condamnări politice, în majoritatea cazurilor nefiind pronunțate sentințe definitive favorabile acestora. Au existat totuși situații în care s-a recunoscut caracterul de condamnare politică în hotărâri ale instanțelor de fond.[3] Deși acest subiect aparține ariei de cercetare a științelor juridice, am dorit să punctăm faptul că legislația privind condamnarea regimului comunist oferă o recunoaștere relativă a caracterului represiv al mecanismelor utilizate de autoritățile RSR pentru a combate fenomenul trecerilor frauduloase ale frontierei.

În ceea ce îi privește pe subiecții fenomenului, aceștia își reclamă public calitatea de victime ale represiunii comuniste. De altfel, în Raportul Final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, frontieriștii sunt incluși în categoria victimelor „crimelor indirecte" cu caracter social, alături de victimele politicilor pronataliste.[4] Marea majoritate a persoanelor care și-au relatat experiența trecerii clandestine a frontierei (în interviuri, filme documentare, articole de presă, cărți de memorii, precum și în cadrul răspunsurilor date la chestionarul aplicat online) insistă asupra faptului că motivul principal al demersului lor a fost dorința de libertate. Este adevărat că acest concept este generic, diferența specifică însemnând

[3] Prin sentința nr. 1322/29.05.2012 a Tribunalului Suceava, instanța a constatat caracterul politic al condamnării reclamantului Maloș Costică la 1 an de închisoare pentru săvârșirea infracțiunii de trecere frauduloasă a frontierei prevăzută de art. 245 CP/1968, stabilită prin sentința penală nr. 81/12 aprilie 1985 a Judecătoriei Deta. https://frontieristii.ro/in-memoriam-mihai-stauceanu-romanul-care-a-dat-statul-in-judecata-luptandu-se-pentru-drepturile-frontieristilor/

[4] Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, Raport final, București: Humanitas, 2007, p. 207.

pentru fiecare altceva: aspirația către libertatea de mișcare, necesitatea manifestării libere a convingerilor religioase, dorința de a se sustrage abuzurilor exercitate de autorități (în cazul celor urmăriți de Securitate), nevoia de dezvoltare profesională, libertatea de căsătorie cu un cetățean străin sau nevoia de a se sustrage unei societăți fundamentate pe un mecanism corupt de relații interpersonale. Mulți dintre foștii fugari insistă și asupra faptului că au luat decizia plecării definitive din țară, apelând la varianta cea mai riscantă, deși au avut posibilități materiale mai bune decât alți concetățeni, subliniind astfel ideea că nu motivația economică a fost cea care le-a ghidat demersul. Frontieriștii consideră că opțiunea lor pentru modelul social opus, cel capitalist, discreditat de propaganda comunistă, a reprezentat un gest de sfidare, de frondă față de un regim care îngrădea libertățile individuale. Frontieriștii nu și-au perceput fapta ca fiind o „fraudă", o acțiune ilegitimă. Erau conștienți de consecințele juridice ale acțiunii, de faptul că după normele statului comunist săvârșeau o infracțiune, însă din punct de vedere moral au considerat că accesează un drept natural al omului, acela de a călători liber, care era încălcat de un regim totalitar. Acțiunea de trecere a frontierei a devenit o formă de recuperare a acestui drept.

Chiar dacă majoritatea frontieriștilor nu au urmărit ca prin gestul lor să facă o declarație politică, fenomenul în ansamblul său, dinamica sa ascendentă, riscurile asumate prin mijloacele utilizate (traversarea Dunării înot, săriturile de pe vapoare, ascunderea în podurile vagoanelor de tren, săriturile din trenuri și pe trenuri, deturnarea de nave și aeronave, navigarea pe mare cu ambarcațiuni improprii etc.) echivalează cu o formă de contestare tacită a regimului. Deși cei mai mulți dintre fugari nu s-au implicat în acțiuni protestatare (nu s-au raliat vocii critice a exilului), fiecare reușită „evazionistă" a fost valorificată într-o declarație dată unor funcționari occidentali (ai UNHCR, ai țărilor de tranzit sau de azil permanent) prin care s-au expus abuzurile regimului.

Pe de altă parte, regimul a încercat să disimuleze importanța politică a fenomenului, pentru a nu prejudicia imaginea lui Nicolae Ceaușescu de „disident" al blocului estic și de partener de dialog în relația cu Vestul, sens în care faptele de „evaziune" au fost „retrogradate" juridic în categoria infracțiunilor de drept comun, având un regim sancționator blând. Totuși, după ce fenomenul a început să crească în intensitate (începând cu jumătatea deceniului opt), sistemul represiv a fost activat, iar Securitatea a fost adusă în prima linie a efortului de contracarare a acțiunilor de trecere frauduloasă a frontierei, această problematică ajungând pe lista priorităților informative ale instituției. De asemenea, s-a reactivat retorica negativă vizavi de această categorie. Asemenea lozincilor din anii '40 și '50, propaganda ceaușistă a readus frontieriștii în categoria trădătorilor de țară.

Retroactiv, unul dintre exponenții instituțiilor represive, generalul (r.) Gheorghe Văduva, care a deținut în anii '80 funcții de conducere la nivelul CTG, a recunoscut implicațiile politice ale

fenomenului. În volumul „Istoria grănicerilor”, el a admis că motivul exodului a fost reprezentat de „[...] o cumplită lipsă de libertate individuală și instituțională. Cetățeanul se știa și se simțea supravegheat, controlat la tot pasul, amenințat. [...] Una dintre aceste forme de protest era părăsirea țării. Legal, nu se putea. Și atunci, în mare parte, cei mai curajoși dintre cei care nu mai suportau regimul încercau să ajungă în Occident, prin trecerea frauduloasă a frontierei.”[5]

Nu în cele din urmă, atitudinea țărilor democratice față de frontieriști reflectă dimensiunea politică a fenomenului. Fugarii români nu au fost percepuți de către guvernele occidentale drept migranți economici, în marea majoritate a cazurilor aceștia fiind acceptați în țările de imigrare în calitate de refugiați sau azilanți politici. Deși o parte dintre frontieriști au fost repatriați de către autoritățile iugoslave, deoarece nu au avut argumente pentru a-și motiva politic fuga, cei care au revenit după o tentativă eșuată — invocând abuzurile fizice și psihice exercitate de către grăniceri, organele Securității și ale miliției, precum și imposibilitatea reintegrării sociale — au fost recunoscuți drept victime ale persecuției, beneficiind astfel de statutul de refugiat.

În concluzie, apreciem că trecerile ilegale ale frontierei în perioada dictaturii ceaușiste au constituit un fenomen prin care o parte a populației tinere, din anumite medii sau zone ale țării, a contestat indirect regimul, arătând că s-a sustras îndoctrinării și că este capabilă de mobilizare pentru a-și atinge obiectivele. Considerăm că aducerea în atenția publică a fenomenului frontierist prezintă o relevanță deosebită în contextul actual, marcat de o creștere a nostalgiei față de regimul comunist, aceste opinii fiind transferate și către un segment semnificativ al generației tinere.[6] Într-o epocă în care România este parte integrantă a spațiului comunitar european – proiect fundamentat pe libertatea de circulație și pe posibilitatea alegerii locului de muncă și trai – pentru noile generații este dificilă imaginarea unui sistem care limita drastic aceste drepturi și în care individul era prizonier într-un spațiu guvernat dictatorial. Recursul la memorie cu privire la fenomenul social al trecerilor frauduloase ale frontierei, care a marcat ultimul deceniu de dictatură ceaușistă, constituie un demers necesar pentru a conștientiza că drepturile cetățenești nu sunt garantate *per se* și că lipsa implicării sociale în protejarea principiilor democratice și a statului de drept poate oricând să genereze o altă realitate, mai puțin favorabilă dezvoltării individuale.

[5] Sever Neagoe, Ilie Tender, Gheorghe Văduva, *Istoria grănicerilor și a începutului poliției de frontieră*, București, ed. Scaiul, 2004, p.417.

[6] Sondajul de opinie realizat de INSCOP Research la comanda Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER) și publicat în iulie 2025 relevă o prăpastie majoră între realitatea istorică documentată și percepția publică actuală, evidențiind că peste jumătate dintre români idealizează perioada dictaturii comuniste.